

DIETRICH BONHOEFFER EMLÉKEZETE

Berlinben a Német Demokratikus Köztársaság fővárosának tanácsa néhány héttel ezelőtt utcát nevezett el a XX. század egyik legnagyobb protestáns etikusáról és teológusáról, Dietrich Bonhoefferről.

Hatása a múlt évekkel még egyre nő. Lassanként könyvtárnyi méreteket ölt a munkásságával világszerte foglalkozó irodalom, s feltűnő, hogy különösen az utolsó tíz évben hány fiatal katolikus hittudós írt róla kitűnő tanulmányokat. A Moszkvai Lomonoszov Egyetem dialektikus és történelmi materializmus tanszékének professzora, *D. M. Ugrinovics* a teológia határozott etizálójának nevezi.

A fiatal Bonhoeffer a legelső között vonta le a szekularizálódó világban, a nagykorúvá lett ember korszakában az Istentől az evangélium szolgálatára elhívottak új feladataira mutató konzekvenciákat. „Miközben az egyház az Isten e világ felett való valóságát hirdeti és hívón él — írta —, csak Jézus Krisztus egyháza lehet, mely mindenestől máscként él, s lemond arról, hogy önmagát érvényesítse... Ismét meg kell küzdenie a nagy bibliai fogalmak megértéséért...” Szenvedélyesen képviselte azt a meggyőződését, hogy az egyház beszéde a végső dolgokról, a hitről, a megváltásról és az örökkévalóságról szükségszerűen „kegyetlen, irreális és illúzió”, ha nem veszi komolyan a „végső előtti dolgokat”, a jogot, az igazságot, a szabadságot és a társadalmi igazságosságot.

Életműve monumentális torzó marad. Ezért is alakult ki olyan sok félreértés körülötte. Teológiai meggyőződése tette még Hitler hatalomra jutása előtt a német fasizmussal szembeni ellenállás egyik leghatározottabb, a végsőket is válaló, kimagasló alakjává.

Bonhoeffer sokgyermekes, páratlanul gazdag kultúrájú családból származott. Szoros rokoni szálak fűzték Magyarországhoz is. Szülőházában magas szintű zenei élet folyt, Dietrich maga művészi fokon zongorázott. Legidősebb bátyja, Karl Friedrich a világhírű magyar zongoraművésznek, karmesternek és zeneszerzőnek, a Budapesti Zeneakadémia főigazgatójának, Dohnányi Ernőnek Margit (Grete) leányát vette feleségül, második nővére Dohnányi idősebb fiának, Jánosnak lett a felesége. Dohnányi Jánost a Führer személyes parancsára Dietrich Bonhoefferrel egy napon végezték ki Saxenhausenben, másik bátyját, Klaust, valamint Ursula nevű nővérének férjét, Rüdiger Schleichert pontosan két héttel később, közvetlenül Hitler öngyilkossága előtt ölték meg a Berlin-Moabit-i börtönben. Ugyanezen a napon hal meg egy magyarországi hadikórházban a legfiatalabb Dohnányi fiú: Mátyás is.

A Gestapo fogságában is rengeteget dolgozott. Olvasott, írt, rabszásait az evangélium szavával, nekik írt verseivel, imádságaival vigasztalta, bátorította. Két nappal halála előtt, Quasimodogeniti vasárnapján még áhítat tartására kértek. Társai többsége római katolikus volt, a szomszédos priccs lakója egy szovjet pilótatiszt, Molotov veje, ateistának vallotta magát. Mivel ő senkit sem akart azzal megbántani, hogy olyan istentiszteleten vegyen részt, amely esetleg meggyőződésében sérthetné, eleinte húzódozott, s végül is csak az ő kérésére tartotta meg utolsó lelkézi szolgálatát.

Harmínkilenc éves volt, amikor egy hónappal a hitleri Németország kapitulációja előtt, 1945. április 9-én a reggeli szürkületben a flossenbürgi lágerben életét is áldozta a fasizmus, az embertelenség és nem utolsósorban a háború ellen vívott harcában. A kirendelt orvos, aki nem ismerte, a következőket jegyezte fel erről:

„A nevezett nap reggelén, úgy 5 és 6 óra között elővezették celláikból a foglyokat, köztük Canaris tengernagyot, Oster tábornokot... és Sack birodalmi törvényszéki tanácsost, s felolvasták előttük a hadhíroság ítéletét. A barakk egyik szobájának félig nyitott ajtaján át láttam Bonhoeffer lelkészt, mielőtt rabruháját levetette volna, amint a legbensőségesebb imában elmerülve térdelt Istene előtt. E rendkívül rokonszenves férfi imádságának teljes odaadása és meghallgattatásának bizonyossága a legmélyebben megrendített. Még a vesztőhelyen is mondott egy rövid imádságot, aztán bátran, fegyelmezett nyugalommal ment fel a bitófához vezető lépcsőn... Csaknem ötvenesztendőös orvosi működésem alatt alig láttam embert ennyire Isten akarátában megnyugodva meghalni.”

Utolsó baráti beszélgetését ezekkel a szavakkal fejezte be: „Ez a vég — számomra az Élet kezdete”.

Halála harmincadik évfordulóján a Gestapo börtönében írt két verssel emlékezünk reá, fordításomban. Az egyikben ő maga felel arra, hogy ki volt. A második utolsó Szilveszter-estéjének imádsága:

K i v a g y o k ?

*Ki vagyok? Sokszor azt mondják,
úgy lépek ki cellám küszöbén,
oldottan, s derűs erővel,
mint várúr palotája kapuján.*

*Ki vagyok? Sokszor azt mondják,
úgy szólok börtönöm őreivel,
szabadon, tiszta kedvvel,
mintha én parancsolhatnék nekik.*

*Ki vagyok? Még azt is mondják,
úgy állok a balsors napjait,
nyugodt mosollyal, büszkén,
mint az, ki győzelemhez szokott.*

*Az vagyok-e valóban, aminek mások mondanak?
Vagy csupán az, akinek magam ismerem?
Nyugtalan, vágytól gyötört, beteg madár kalitban,
légszomjjal küzdő, mintha torkom fojtogatnák,
színt, virágokat, madárdalt éhező,
jó szóra, emberközéltre szomjas,
önkénytől, sárbatiprástól haraggal remegő,
nagy történések várásától zaklatott,
végtelen messze tűnt barátimért ájultan szorongó,
úmára, gondolatra, tette béna,
erőtelen és végbúcsúra kész?*

*Ki vagyok? Ez, vagy amaz?
Ma ez, s holnap más?
Vagy mind a kettő együtt? Képmutató az emberek előtt,
s önmagam szemében megvetendő, szánalmas nyavalygó?
Vagy az, mi megmaradt még bennem, miként egy vert sereg,
fut rendezetlenül a már kivívott diadal elől?*

*Ki vagyok? Magányom kérdése gúnyolódik velem.
Legyek akárki, Te ismersz, a Tiéd vagyok, Istenem!*

K ö r ö t t e m j ó e r ő k !

*Köröttem jó erők hűsége, csendje
oltalmaz s nyújt csodás vigasztalást,
veletek élek, ha a napok rendje
új esztendőbe int majd indulást.*

*A múlt még egyre gyötri szíveinket
s mit gonosz napok terhe ránk rakott.
Uram, Te adjad riadt lelkeinknek
az üdvöt, melyre kezéd alkotott.*

*S ha a keserű pohárt szánod nekünk,
sok szenvedéssel csordultig tele,
hálával vesszük s nem remeg a szívünk,
jó s kedves kezéd közelít vele.*

*S ha mégis úgy adod, hogy szép világod
gyémánt napján áradjon örömünk,*

*el nem feledjük, merre vitt parancsod,
csak a Tiéd lesz akkor életünk.*

*Add, hogy a gyertyák meleg, csendes fénye
a Te tüzed legyen ez éjszakán,
adj vissza, ha lehet, egymásnak végre.
Tudjuk, hogy csillagod ragyog reám.*

*S ha mély csönd hallgat éjszakánkban,
add hallanunk, hogy dicsőségedet
mint zengi e rejtőző nagy világban
szabad lélekkel minden gyermeked.*

*Köröttem jó erők áldott békéje,
Így várjuk azt, mit hozhat holnapom.
Velünk az Isten reggel s minden este,
bizony velünk, ma és minden napon.*

(A Berlin-Moabit-i börtönben,
1944 Szilveszterén)